

Znakový jazyk v komunikaci osob se současným postižením sluchu a zraku

Eva Suralová

Katedra speciální pedagogiky PdF UP Olomouc

Souhrn

Článek se věnuje problematice užívání znakového jazyka osobami se současným postižením sluchu a zraku

Klíčová slova

Komunikace, vizuální forma znakového jazyka, taktilní forma znakového jazyka, osoby se současným postižením sluchu a zraku, nemanuální složka znaku, manuální složka znaku.

Summary

Sign language in communication of persons with simultaneous hearing and vision handicap

Article devotes to using of sign language by persons with simultaneous hearing and vision handicaps.

Key words

Communication, sign language visual, sign language touch, persons with simultaneous hearing and vision handicaps, unmanual part of a sign, manual part of a sign.

Problematika edukace osob se současným postižením sluchu a zraku je jednou z oblastí, která je v České republice zatím na začátku cesty vedoucí k vytvoření životních podmínek umožňujících začlenění těchto osob do intaktní společnosti. Je to pochopitelné, neboť vzhledem k závažnosti tohoto duálního sensorického postižení a relativně (ve srovnání se světem) krátké existence adekvátní edukační intervence je hledání optimálního přístupu vlastně neustálou evaluací efektivnosti výchovně vzdělávacího procesu spočívající především v komparaci dosažených výsledků v závislosti na struktuře vstupních i procesuálních determinant. Stanovení optimálního formálního i neformálního kurikula jedince se současným postižením sluchu a zraku předpokládá především objektivní vstupní informace, které je možné získat prostřednictvím precizní diferenciální diagnostiky. Její výsledky jsou uplatňované zejména při analýze komunikačního chování jedince s cílem vytvořit podklady pro individuální plánování edukační intervence. (2)

Postižení sluchu, k němuž je přidruženo zrakové postižení, představuje problémy především v komunikační sféře. Sociální interakce jako jedna ze struktur sociálního kontaktu je základem pro formování funkčního dorozumívacího systému a nedostatek či úplná absence vnějších podnětů a informací z okolního světa vždy vyúsťuje v dysfunkční komunikaci. Ta nedostatečně akceleruje vývoj jedince se současným sluchovým a zrakovým postižením po stránce emocionální, intelektuální i sociální a vede k nedostatečné saturaci jeho potenciálních možností především v oblasti kognitivních funkcí. Vytvoření funkčního komunikačního média je jednou z priorit edukace, nabídka již osvědčených dorozumívacích technik je vždy závislá na individuálních preferencích jedince, akceptuje aktuální funkční stav obou senzorických analyzátorů (stupeň, druh a kombinaci postižení) a respektuje celé spektrum vnějších faktorů (prostředí, typ edukační intervence, včasnost péče apod.). Pod pojmem adekvátní komunikační systém pro jedince se současným postižením sluchu a zraku si lze představit široké spektrum dorozumívacích technik lišících se od sebe především stupněm abstrakce používaných symbolů (v četné odborné literatuře je již provedena jejich podrobná deskripce), které se snaží formovat jak receptivní, tak expresivní složku komunikace.

V souladu se současnými světovými trendy realizovanými v edukační intervenci u osob se současným postižením sluchu a zraku se na katedře speciální pedagogiky Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci začínáme zabývat otázkou vhodnosti znakového jazyka neslyšících jako dorozumívacího média pro jedince se současným postižením sluchu a zraku. Zamyslíme-li se nad tím, zda může být znakový jazyk jako typický reprezentant vizuálního módu adekvátním médiem pro kvalitní přenos informací těmto jedincům, musíme bohužel konstatovat, že v klasické vizuální podobě nikoliv. Ze zkušeností získaných z výsledku pilotního šetření v České republice je zřejmé, že modifikací jednotlivých komponentů znaků určených pro vizuální recepci do taktilní podoby je možné vytvořit funkční komunikační systém. Validita výsledků šetření je však limitována počtem respondentů, u nichž lze provádět pozorování. Reprezentativní vzorek zatím není příliš velký, neboť sluchově postižených jedinců s přidruženou zrakovou vadou kompetentních v některé z forem znakového jazyka (vizuální, taktilní) není mnoho. Možnost zkoumat modifikace znakového jazyka, jímž komunikují jedinci se současným postižením sluchu a zraku, je v České republice také limitována současným stavem výzkumu českého znakového jazyka. V zemích, kde je znakový jazyk již v zásadě popsán (je vytvořen jeho lexikon a objasněna gramatická struktura), lze mnohem snáz vyhodnotit změny, které povedou k většímu porozumění při vzájemné komunikaci jedinců se současným sluchovým a zrakovým postižením. Získávat informace ze zahraniční literatury však není snadné, neboť výzkumům taktilní formy znakového jazyka je věnováno mnohem méně pozornosti než výzkumům vizuální formy znakového jazyka.

Deskripce modifikace českého znakového jazyka do taktilní podoby by měla vyústit v soubor znaků, které budou schopni recipovat jedinci se současným postižením sluchu a zraku. Vytvořený soubor bude nabídnut jako další komunikační možnost nejen pro sluchově postižené se získanou vadou zraku, kteří ovládají znakový jazyk a postupem času ztratili pro jeho recipování potřebnou vizuální zpětnou vazbu, ale bude sloužit v rámci edukační intervence hluchoslepým dětem, jimž schopnost analyzovat fonémy modifikovaného znakového jazyka umožní alespoň parciální vývoj kognitivních funkcí. Taktilní forma znakového jazyka by mohla také představovat spolehlivé dorozumívací médium v rámci intrakulturní komunikace jedinců se současným sluchovým a zrakovým postižením, neboť mnohdy blíže nespecifikovaný způsob dorozumívání, který se při dorozumívání snaží nahradit absenci zpětné vizuální a auditivní vazby, je často vytvořen pouze na základě domluvy dvou komunikujících. Tato skutečnost zapříčiňuje určitou sociální izolaci, neboť používání individuálního komunikačního módu znesnadňuje dorozumět se s těmi, kteří s ním nejsou obeznámeni.

Z marginálních výsledků šetření lze usuzovat, že taktilní modifikace českého znakového jazyka bude pravděpodobně korespondovat s výsledky prezentovanými v zahraničních výzkumech. Ty se především týkají:

- přizpůsobení manuální složky znakového jazyka omezené vizuální percepci,
- transformace nemanuální složky znakového jazyka do svalové tenze a pohybu,
- redukce simultánního charakteru znakového jazyka.

Řešení úkolu předpokládá participaci organizací, které sdružují dospělé osoby se současným postižením sluchu i zraku v České republice. Tito dospělí prostřednictvím svých zástupců již formulovali své požadavky, z nichž nejdůležitější (vedle sociální, zdravotní a psychologické pomoci) je prolomení komunikační izolace způsobené duálním senzorickým handicapem. Jsou to lidé, kteří si uvědomují hloubku svého zdravotního postižení, nepropadají však depresi a snaží se odstranit komunikační bariéry oddělující je od okolního světa. Jedním z prvních kroků, který učinili pro vzájemné porozumění, bylo zavedení Lormovy abecedy jako komunikačního média umožňujícího vzájemný kontakt především se stejně handicapovanými. Na základě zkušeností získaných na mezinárodních setkáních hluchoslepých pak dospělé osoby se současným postižením sluchu a zraku prostřednictvím svých organizací iniciovaly šetření, jehož cílem je deskripce možných modelů taktilní formy znakového jazyka. Chtějí se naučit používat při komunikování modifikovanou formu znakového jazyka neslyšících, neboť jim připadá adekvátní především pro dorozumívání osob se získanou hluchoslepotou či sluchově postižených s progredující zrakovou vadou. Očekávají také, že je zvládnutí pozměněného znakového

jazyka přiblíží ke komunitě sluchově postižených a rozšíří tak počet jejich potencionálních komunikačních příležitostí.

Pro verifikaci funkčnosti modifikovaných znaků bude nezbytné kooperovat i se zařízeními poskytujícími výchovně vzdělávací péči hluchoslepým dětem. Možnost volby dalšího komunikačního módu by pak dítěti s duálním sensorickým postižením umožnila využívat vlastních motorických a kognitivních schopností, aby dosáhlo fyziologických podnětů a tím si zachovalo vnitřní fyziologickou rovnováhu. (1)

Poznatky získané analýzou konkrétních kroků pilotního šetření, excerpcí z odborné zahraniční literatury a především ze zkušeností z téměř desetileté edukační intervence hluchoslepých dětí, na níž participují pracovníci katedry speciální pedagogiky PdF UP, se promítají do výuky studentů speciální pedagogiky na PdF UP v Olomouci zejména v oborech surdopedie a tyflopédie. Odborná náplň těchto oborů neustále aktuálně reaguje na měnící se strukturu jedinců se sluchovým i zrakovým postižením (v důsledku přibývání sdružených vad je zařazen výukový předmět Kombinované vady), na sociální status postižených, který ovlivňují silné integrační trendy, na zvládnutí nových technických prostředků usnadňujících diferenciální diagnostiku a využívání IT technologií, které mohou výrazně zlepšit zejména interkulturní komunikaci.

Literatura:

1. LUDÍKOVÁ, L. *Edukace hluchoslepečého dítěte raného věku*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2001. ISBN 80-244-0250-5
2. POTMĚŠIL, M. *Kvalita života dětí s vícečetným postižením a kochleární implantát*. In Speciální pedagogika, 2, 2003, s.125-131. ISSN 1211-2720

Kontaktní adresa:

Eva Souralová
Katedra speciální pedagogiky
Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc